

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2020, 24 (1): 119-139

Medine’de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

The Year of The Remade (famine) in Madinah and Umar

Abdulkerim Öner

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Dicle University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Diyarbakır / Turkey
akerimoner@hotmail.com orcid.org/0000-0001-9643-1603

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 13 March / Mart 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 28 April / Nisan 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume / Cilt: 24 Issue / Sayı: 1 Pages / Sayfa: 119-139

Cite as / Atıf: Öner, Abdulkerim. "Medine’de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer [The Year of The Remade (famine) in Madinah and Umar]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/1 (Haziran 2020), 119-139.
<https://doi.org/10.18505/cuid.703388>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: There have been many famine incidents in the human history. Some of these have resulted in the disaster of the people. Muslims have also suffered from these famines. There have been countless famine examples from the time of the Prophet. One of the most significant of these famines is the famine incident that was effective in Madinah and its surroundings during the khalifat of Umar bin al-Hattab (d. 23/644). This famine, corresponding to the 6th year of the khalifat of Umar, had negative consequences. In this period when the rains were not falling and the soil almost turned to ash, creatures were harmed, and some deaths occurred. When the opportunities in the city were insufficient to eliminate the shortage, the khalif asked for help from the surrounding provinces. The coming help eased the situation for the people. In this famine year, which is known as the *Remade* year, Umar did not collect zakat from the public, nor applied a sentence to theft in this period. Umar did everything in his power but as the effects of the famine did not lessen, Umar went to the rain prayer for the drought to disappear. When the rain came, life took its normal course and the people who came to Madinah from the rural parts due to the famine were sent back home by the khalifa.

Summary: There have been famine incidences in different geographies throughout human history. The Hejaz region in Saudi Arabia was also affected by these natural disasters. Mecca, which has a particularly dry climate, has witnessed countless famines from pre-Islamic times to the present day. Madinah, which became a center of attraction with the Prophet's migration, struggled with famines in the times of the Prophet as well as in later periods. Among these famines, the famine experienced during the khalifat of Umar had considerably heavy consequences.

The year of the famine in Madinah was recorded as Amurremade, which means the year was given that name because there was no rain at all, and the soil turned into the color of ash and was swept easily by the wind. The famine, which began in the late 17th year of the Hejira and continued until the beginning of the 18th year, lasted approximately nine months. During this time, the soil dried up, the crops did not grow green and the animals perished. The public was exposed to starvation and misery and had nothing in their hands. The bazaars and markets got empty, there was nothing left to buy and sell. People dug in the ground to find food and ate the lizards and moles they found.

The famine had a harder impact on the rural areas of Madinah. Those living in the desert had to take refuge in Madinah when they could not find anything to eat. The severe drought even caused deaths in some tribes. The survivors had to eat whatever they could to stay alive. The animals they butchered had no meat, too. Thus, people removed the skins of dead animals and cooked them and gnawed on them or broke the bones of dead animals and ate the crumbs.

When the famine continued for a long time, the living conditions of many people changed. Khalif Umar took some precautions to overcome the troubles of the people. First, he gave the food in the central treasury (Beytulmal) in Madinah to the service of those who suffered from famine. When the food in the Beytulmal did not suffice, he called for his governors to send aid to Madinah and its surroundings. The call was answered. Abundant aid was sent to Madinah from Damascus, Kufah, Basra, Egypt and Yemen. Thanks to the help sent, people were relieved. The aid sent from the provinces was planned to be distributed equally to both the people of Madinah and the people who came from outside and settled around Madinah. For this, Umar tried to determine the number of people in need by assigning some people. After the number of people was determined, he prepared a list showing the names and needs of those who suffered from famine. Documents bearing the seal of Umar were given to the public so that they could buy food. The aid also helped to decrease the prices. Because the prices of almost everything, particularly the basic necessities, had reached very high levels.

Khalif Umar thanks to donations supported by governors founded also flour silos for those in need. Those who came to Madinah got food such as flour, bread, dates, grapes etc. In addition, some days, twenty camels were butchered and those who suffered from the famine were in-

vited to get hot meals. For those who could not come, food was sent. This practice was continued regularly every month until the famine ended. When Umar could not find anything to distribute, he designated one family that had food to host another family that could not find food.

After the rains started, the Khalif sent the Arabs, who came to Madinah in time of the famine back to their countries. He also funded them from treasury so that they could reach their homes comfortably. The Arab tribes were delighted and thanked for the good treatment Umar showed during the famine.

Umar did not collect zakat from the goods during the drought period. However, when famine weakened, he took the zakat of two years together. In the same way, he did not apply the punishment to those who fed themselves illegally because of necessity.

Umar worked hard to resolve the people's hardship and took all precautions in the famine period. However, the famine maintained its hard impact. Therefore, Umar decided to go for rain prayer and asked his governors to go to rain prayer, too. When people learned that Umar would pray for the rain, they all joined him. Caliph Umar, taking Abbas with him, wished forgiveness from Allah. The prayers were accepted and plenty of rain came down in and around Madinah. So, the famine came to an end and the people took a breath.

Umar, the ruler of the Muslims, did not eat anything different from the people during the famine and sometimes was in a worse situation than the others. Many times, he preferred the benefit of others until the famine ended. For this, he was often hungry. This seriously threatened the Caliph Umar's health. These conditions were not limited to the caliph's person but also affected his family. Because Umar's family members lived in more misery than other families. The conditions continued in this way until the famine lost its effect.

Keywords: Islamic History, Famine, Madinah, Umar, Prayer of Rain.

Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

Öz: İnsanlık tarihinde birçok kıtlık olayı yaşanmıştır. Bunlardan bazıları, insanların felaketiyle neticelenmiştir. Müslümanlar da bu kıtlıklardan nasibini almıştır. Hz. Peygamber'in döneminden günümüze kadar sayısız kıtlık örnekleri bulunmaktadır. Bunların içerisinde en önemli olanlarından biri de Ömer b. el-Hattâb'ın (öl. 23/644) halifeliği döneminde Medine ve çevresinde etkili olan kıtlık hadisesidir. Hz. Ömer'in halifeliğinin 6. yılına tekabül eden bu kıtlığın olumsuz sonuçları oldu. Yağmurların yağmadığı ve toprağın kül haline geldiği bu dönemde, canlılar zarar gördü ve bazı ölüm vakaları yaşandı. Şehirdeki imkânlar kıtlığı gidermede yetersiz kalınca halife, çevre vilayetlerden yardım talebinde bulundu. Buralardan gelen yardımlar sayesinde halk, bir nebze de olsa rahat bir nefes aldı. Remâde yılı olarak bilinen kıtlık yılında Hz. Ömer, halktan zekât almadığı gibi hırsızlıktan dolayı had cezasını da geçici olarak uygulamadı. Hz. Ömer, sebepler dairesinde elinde olan bütün imkânları seferber ettikten sonra kuraklığın ortadan kalkması için yağmur duasına çıktı. Yağmurlar yağıp hayat normale döndükten sonra halife, Medine'nin kırsal kesiminde bulunan ve kıtlıktan dolayı şehre gelen insanları ikametgâhlarına geri gönderdi.

Özet: İnsanlık tarihi boyunca değişik coğrafyalarda birçok kıtlık hadisesi yaşanmıştır. Bunlardan bir kısmı insanları fazla etkilemezken bazılarının sonuçları ölümcül olmuştur. Hicaz bölgesi de bu doğal afetlerden nasibini almıştır. Özellikle kurak bir iklime sahip olan Mekke, İslam öncesi dönemden günümüze gelinceye kadar sayısız kıtlık hadisesine sahne olmuştur. Peygamber şehri olarak bilinen Medine ise Mekke kadar olmasa da yine de kıtlık olaylarına sahne olmuştur. Hz. Peygamber'in hicretiyle birlikte önemi bir cazibe merkezi haline gelen Medine hem Allah Resulü zamanında hem de daha sonraki dönemlerde kıtlıklarla boğuşmuştur. Bu kıtlıklar içerisinde Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yaşanan kıtlık ise etkileri itibarıyla bir hayli ağır olmuştur.

Medine'de yaşanan ve tarihi kaynaklara *Âmurremâde* olarak geçen kıtlık yılı, Yağmurun yağmadığı ve toprağın kül rengi haline gelip rüzgârın önünde savrulmasından dolayı böyle bir

122 | Abdulkerim Öner. Medine’de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

isimle anılmıştır. Hicretin 17. yılının sonlarında başlayıp 18. yılının başlarına kadar devam eden kıtlık, yaklaşık olarak dokuz ay sürmüştür. Bu süre zarfında yağmur yağmadığından toprak kurudu, ekinler yeşermedi ve hayvanlar telef oldu. Halk, açlık ve sefaletle maruz kaldı ve ellerinde hiçbir şey kalmadı. Çarşılar ve pazarlar boşaldı, alınıp satılan herhangi bir şey kalmadı. İnsanlar alışveriş yapamaz hale geldi. Öyle ki insanlar, karınlarını doyurmak için toprağı eşerek kertenkele ve köstebekleri çıkarıp yemek zorunda kaldılar.

Kıtlık, Medine’nin kırsal yerlerinde etkisini daha çok hissettirdi. Çölde yaşayanlar, yiyecek bir şey bulamayınca Medine’ye sığınmak zorunda kaldılar. Kuraklık öyle bir hale geldi ki bazı kabilelerde ölüm olayları yaşandı. Hayatta kalan da yaşamını sürdürebilmek için ellerine ne geçerse yemek zorunda kaldı. Yemek için kestikleri hayvanların zayıflığından dolayı et namına bir şey bulamadılar. Böylece halk, açlıktan dolayı ölü hayvanların derilerini çıkarıp ateşte pişiriyor ve onları kemirerek karınlarını doyurmaya çalışıyordu. Diğer yandan ölü hayvanların kemiklerini parçalayarak kırıntılarını yiyorlardı.

Kıtlık, etkisini uzun süre devam ettirince birçok kişinin hayat şartlarını değiştirdi. Halife Ömer, halkın sıkıntılarını gidermek amacıyla bazı tedbirlere başvurdu. İlk önce Medine’deki merkezi hazinede bulunan gıda maddelerini, kıtlıkta zarar görenlerin hizmetine sundu. Merkezi beytülmâldaki yiyecekler yetersiz kalınca, valilerine haber göndererek kendi bölgelerinden Medine ve çevresinde sıkıntı çekenlere yardım göndermelerini istedi. Yapılan çağrı karşılık buldu. Şam, Küfe, Basra, Mısır ve Yemen gibi beldelelerden Medine’ye bol miktarda yardım gönderildi. Gönderilen yardımlar sayesinde insanlar rahatladı. Çünkü temel ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere hemen hemen her şeyin fiyatı çok yüksek bir seviyeye çıkmıştı. Bu yardımlar vesilesiyle yiyecek fiyatları gerilemiş halife de bu yardımları büyük bir özveriyle dağıtmıştı.

Taşradan gönderilen yardımların hem Medine halkına hem de dışarıdan gelip Medine’nin çevresine yerleşmiş olan insanlara adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi için Hz. Ömer, bazı kişileri görevlendirerek ihtiyaç sahibi olanlarının sayısını tespit etmeye çalıştı. Halkın sayısı belirlendikten sonra kıtlıktan zarar görenlerin adlarını ve ihtiyaçlarını gösteren bir liste hazırladı. Daha sonra gıda maddelerini alabilmeleri için halka Hz. Ömer’in mührünü taşıyan karneler verildi.

Halife Ömer, valilerden gelen yardımlar sayesinde ihtiyaç sahipleri için un ambarını kurmuştur. Medine’ye gelenler, buradan un, ekmek, hurma, üzüm vb. yiyecekler alıyordu. Ayrıca bazı günlerde yirmi deve kesilip kıtlıkta sıkıntı çekenlere sıcak yemek veriliyordu. Halife, ekmekle birlikte tencerelerde pişirilmiş tirit ile zeytinyağını katık yapıyordu. Yemekler yapıldıktan sonra insanlar yemeğe davet ediliyor, gelemeyenler olursa onlara da yemek gönderiliyordu. Bu uygulama, kıtlık bitinceye kadar her ay düzenli bir şekilde devam ediliyordu. H. Ömer, dağıtılacak bir şey bulamadığı zaman azığını bulabilmiş her bir hane halkına, azığı olmayan bir hane halkını misafir ederek sıkıntılarını gidermeye çalışıyordu.

Yağmurlar yağdıktan sonra halife, kıtlık zamanında gelip Medine’ye yerleşen Arapları, memleketlerine geri gönderdi. Yurtlarına rahat bir şekilde ulaşabilmeleri için de hazineden azık ve binek tedarik etti. Arap kabileleri, Hz. Ömer’in kıtlık boyunca gösterdiği bu güzel muameleden dolayı memnun oldular ve kendisine teşekkür ettiler.

H. Ömer, kuraklık döneminde zekâta taalluk eden mallardan zekât almamıştır. Ancak kıtlık etkisini kaybedince iki yılın zekâtını beraber almıştır. Aynı şekilde zaruretten dolayı gayrimüşru yollarla karnını doyuran kişilere de had cezasını uygulamamıştır.

H. Ömer, kıtlık yılında halkın sıkıntılarını gidermek için çok uğraştı ve bütün tedbirlere başvurdu. Ancak kıtlık etkisini kaybetmediği için zor durumda kaldı. Bunun için yağmur duasına çıkmaya karar verdi ve valilerinden de yağmur duasına çıkmalarını istedi. İnsanlar, Hz. Ömer’in yağmur duasına çıkacağına öğrenince hep birlikte ona iştirak ettiler. Halife Ömer, yanına Hz. Abbas’ı da alarak Allah’tan istiğfarda bulundu. Yapılan dualar netice verdi. Medine ve çevresine bol miktarda yağmur yağdı. Böylece kıtlık ortadan kalktı ve halk, rahat bir nefes aldı.

Müslümanların idarecisi olan Hz. Ömer, kıtlık esnasında halktan farklı bir şey yemiyor zaman zaman onlardan daha kötü şartlarda besleniyordu. Kıtlık bitinceye kadar birçok defa halkın nefisini kendisine tercih ediyordu. Bunun için de çoğu zaman aç kalıyordu. Bu şekilde hareket etmek, Halife Ömer'in sağlığını ciddi manada tehdit ediyordu. Bu şartlar, halifenin şahsiyle münhasır kalmıyor ailesine de etki ediyordu. Çünkü Hz. Ömer'in aile fertleri, diğer ailelere oranla daha fazla sefalet içerisinde yaşıyorlardı. Kıtlık etkisini kaybedinceye kadar şartlar bu şekilde devam etti.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kıtlık, Medine, Hz. Ömer, Yağmur Duası.

Giriş

Tarih boyunca birçok doğal afet meydana gelmiş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. İslam'ın doğduğu bölge olan Hicaz da çeşitli dönemlerde bu afetlerden nasibini almıştır. Burada yaşanan kıtlıklar, uzun süreli olmamasına rağmen etkileri itibariyle ağır sonuçlar doğurmuştur. Mekke ve Medine'de yaşanan doğal afetler, insanları etkilediği gibi diğer canlıları da etkilemiştir. Hatta bu afetlerden zaman zaman Kâbe'de zarar görmüştür.¹

İslam öncesi dönemden başlayarak günümüze gelinceye kadar Mekke'de birçok kıtlık vakası yaşanmıştır. Bunlardan biri de Hz. Peygamber henüz dünyaya gelmeden meydana gelmiştir. Rivayet edildiğine göre Mekke'de büyük bir kıtlık yaşanmış ve o esnada Habeşistan'dan bazı tüccarlar Mekke'ye gelmişlerdi. Açlıktan gözleri dönmüş Mekkeliler, gelen tüccarların mallarına üşüşüp yağmalamışlardı. Ancak Mekkelilerin ileri gelenlerinin gayretleri neticesinde olaylar büyümeden kontrol altına alınmıştır.²

Hz. Peygamber'in dedelerinden olup aynı zamanda Mekke'nin ileri gelenlerinden biri olarak kabul edilen Haşim'in yaşadığı dönemde Mekke'de kıtlık meydana gelmiştir. Kureyşliler, şiddetli bir açlığa maruz kalmışlardı. Haşim, Mekkelileri kıtlıktan kurtarmak amacıyla Filistin'e gidip un getirmiş ve halkını açlıktan kurtarmaya çalışmıştır.³

Hz. Peygamber'in dedesi olan Abdülmuttalib b. Hişâm'ın zamanında da Mekke'de kıtlık çıkmıştır. Rivayet edildiğine göre kıtlıktan etkilenen Mekke halkı, Abdülmuttalib'in yanına gelerek kıtlıktan kurtulmak amacıyla yağmur duasına çıkmasını istemişlerdir.⁴

Allah Resulü, dünyaya geldikten sonra Mekke'de kıtlıkların yaşandığına dair bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Allah Resulü'nün sütannesine verildiği dönemlerde, Sa'doğulları kabilesinde kıtlığın baş gösterdiği, otların kuruyup hayvanların telef olduğu rivayet edilmiştir.⁵ Aynı şekilde daha sonraki yıllarda Sa'doğulları yurdunda tekrar kıtlık ve kuraklık meydana gelmiştir. Hz. Halime, kendilerine yardımcı olması için Allah Resulü'nün yanına gelmiştir. Allah Resulü de sütannesine kırk koyun ve bir deve vermiştir.⁶

¹ Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, 1981), 100.; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 1990), 1/187.; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 1/36.

² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi: (Hayatı ve Faaliyeti)*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İmaj Yayınevi, 2003), 1: 294.

³ Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/58.; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 2: 252.; Huseyn b. Muhammed b. Hasan ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli'l-enfesi nefis* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 1/156.; Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 5: 109.

⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, çev. Metin Muhsin Bozkurt (İstanbul: Çile Yayınları, ts.), Kısas-ı enbiye ve tevârih-i hulefâ, 1: 43.

⁵ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 100.; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/187.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 43.; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 66.

⁶ Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 1: 92.; Komisyon, *Hadislerle İslam*, 4: 208.; Asri Çubukçu, "Halime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Ocak 2020)

Risaletten kısa bir zaman önce Mekke’de bir kıtlık daha yaşanmıştır. Rivayet edildiğine göre çıkan bir kıtlık yüzünden Ebû Talib maddi olarak zor günler yaşamıştır. Allah Resulü, kıtlık ve açlık sıkıntısı ortadan kalkıncaya kadar Ebû Talib’e katkıda bulunmak istemiştir. Bu amaçla Allah Resulü, henüz 5 yaşında olan Hz. Ali’yi yanına alarak Ebû Talib’in yükünü hafifletmeye çalışmıştır.⁷

Allah Resulü, Medine’ye hicret ettikten sonra da Mekke’de kıtlık yaşanmaya devam etmiştir. Bilindiği gibi Uhud Savaşı neticesiz kalmış ve Müslümanlarla Kureyşliler, bir yıl sonra Bedir’de tekrar savaşmak üzere birbirlerine söz vermişlerdi. Müslümanlar, söz verdikleri tarihte Bedir’e gelmelerine rağmen Kureyşliler gelmediler. Kureyşlilerin Bedir’e gelmemesinin nedenlerinden biri de Mekke’de kıtlığın baş göstermesidir. Nitekim Taberî’de geçen bir bilgiye göre Ebû Süfyan (öl. 31/651-52) yönetiminde Kureyş ordusu, Ufsan’a kadar geldiği halde, kıtlık çıktığından geri dönmek zorunda kalmışlardır. Ebû Süfyan bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Sefere çıkmanın en uygun zamanı bolluk yıllarıdır. Bu yıl ise kıtlık yılıdır.”⁸

Hicri 5 veya 6. yılında Mekke’de büyük bir kıtlık meydana geldi ve Kureyş halkı, büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldı. Yemen’den hububat ithal edilmesi gerekiyordu. Ancak Yemenliler, o dönemde Müslüman olmuş ve Kureyş halkına hububat vermek istemiyorlardı. Kureyşliler, Hz. Peygamber’e haber göndererek aracı olmasını istediler. Müslümanlarla Mekkelî müşrikler arasında husumet olmasına rağmen Allah Resulü, aracı olmuş ve Yemen halkına haber göndererek Kureyşlilere yardım etmelerini istemiştir. Hz. Peygamber, bununla yetinmeyip aralarında düşmanlık olmasına rağmen Kureyş halkına maddi yardımda bulunmuştur. Allah Resulü’nün bu tavrı, Mekkelî müşrikleri ciddi manada etkilemiş ve kalplerinin yumuşamasına neden olmuştur.⁹

Allah Resulü zamanında Medine’de de kıtlık meydana gelmiştir. Nitekim Enes b. Malik’ten gelen rivayete göre Allah Resulü, bir cuma gününde hutbe irad edince, bedevinin biri ayağa kalkarak “Ey Allah’ın Peygamberi! Beygir sürüleri ve koyunlarımız helak oldu, çocuklarımız da aç kaldı. Yağmurun yağması için dua eder misin? Bunun üzerine Allah Resulü de dua etmiştir.¹⁰

Hicretin 9. yılında Medine’de bir kıtlık daha yaşanmıştır. Aktarıldığına göre Bizanslıların Medine’ye saldıracağına dair haberler alınmıştı. Allah Resulü de Müslümanları cihada davet etmiş ancak bazıları bu sefere katılma hususunda gevşeklik göstermişlerdi. Bunun nedenlerinden biri de Medine’de baş gösteren kıtlık hadisesidir.¹¹ Bunun için Allah Resulü, fakir sahabelerin savaş araç ve gereçlerinin karşılanması için zenginlere çağrıda bulunmuştur.¹²

Medine çevresinde bulunan kırsal yerlerde de kıtlık baş göstermiştir. Buralarda yaşayanlar, Medine’ye gelmişler ve Hz. Peygamber’den yardım talebinde bulunmuşlardır. Allah Resulü de gelen bu insanlara yardımda bulunmuştur.¹³ Nitekim Tebuk Seferi’nden sonra

⁷ İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebevîyye*, 1: 281-282.; Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Işık Yayınları, 2008), 1: 121.; Murat Sarıcık, *Hz. Ali İlk Üç Halifeyle Kavga mıydı?* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 245.

⁸ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mulûk*, 2: 559.; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endelüsî, *Cevâmiu’s-sîretu’n-nebevîyye* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002), 110-111.

⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 1040.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2003), “Cuma”, 34.; Ebû Davud Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Davud, *Sünenu Ebi Dâvud* (Beyrut: Dâru’r-Risâletu’l-Âlemiyye, 2009), “Salat”, 209.

¹¹ İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebevîyye*, 4: 155-156.; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mulûk*, 3/101.; Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyub b. Sa’d Şemsuddîn b. Kayyim el-Cevziyye el-Cevziyye, *Zâdu’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd* (Beyrut: Müessesetu’r- Risale, 1994), 3/460-461.; Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye* (Beyrut: Mektebetu’l-Maârif, 1990), 5/3.

¹² Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 180.

¹³ Muhammed Yusuf Kândehelevî, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, çev. Ahmet Muhtar Büyükcınar, Ahmet Ömer Tekin, Ömer Faruk Harman (İstanbul: Kalem Yayınevi, 1977), 2/787.

9/630 tarihinde Medine'ye heyetler gelmeye başlamıştı. Bu kabilelerden biri Benî Mürre kabilesiydi. Bunlar Hâris b. Avf önderliğinde 13 kişilik bir heyetle Allah Resulü'nün yanına gelerek memleketlerinde kıtlık ve kuraklık olduğunu, bunun için de kendilerine dua etmelerini istemişlerdir. Hz. Peygamber de kıtlıktan kurtulmaları için onlara dua etmiştir.¹⁴ Aynı yılda Gatafan Kabilesi'nde de kıtlık ve kuraklık baş göstermiş ve kabilenin ileri gelenleri Allah Resulü'nün yanına gelerek kıtlıktan kurtulmaları için dua istemişlerdir.¹⁵ Usayye, Ri'l ve Zekvân kabilelerinde veba, humma ve kıtlık, kısa bir süre içerisinde birçok insanın hayatını etkilemiş ve yaklaşık yedi yüz insanın hayatına mal olmuştur.¹⁶

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da kıtlıklar yaşanmıştır. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında Medine'de kısmi bir kıtlık dönemi yaşanmıştır. Yağmur yağmadığı için toprak kurumuş ve halk endişelenmişti. Ancak Hz. Osman'a ait bin develik bir kervan Şam'dan gelince, Hz. Osman bunların hepsini yükleriyle birlikte Müslümanlara tasadduk etmiş ve sıkıntı kısmen de olsa giderilmiştir.¹⁷

Hz. Ömer hakkında hem ülkemizde hem de yurt dışında bir hayli çalışma yapılmıştır. Ancak Medine'yi etkisi altına alan ve bazı insanların ölümüne sebep olan kıtlık hakkında Sevim Demir Akgün ve Levent Öztürk'ün¹⁸ birlikte hazırladığı ve konuyu genel hatlarıyla ele aldıkları tebliğ dışında müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Aynı şekilde Hz. Ömer ile ilgili eserlerde konu bir iki cümleyle geçiştirilmiştir. İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) Kitâbü't-tabakâti'l-kebir'i, Taberî'nin (öl. 310/923) Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk'u, İbnü'l-Esîr'in (öl. 630/1233) el-Kâmil fi't-târih ve İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) el-Bidâye ve'n-nihâye'si başta olmak üzere ilk dönem eserlerden istifade ederek konuyu derlemeye çalıştık. Zaman zaman muahhar eserlere de müracaatta bulunduk. Bu çalışmada, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Medine'de ortaya çıkan ve dokuz ay süren kıtlığın halkın üzerindeki etkisi ile halifenin kıtlık karşısındaki tutumu ele alınacaktır.

1. Kıtlık Remâde Yılı

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde meydana gelen kıtlık yılı, *Âmurremâde* olarak isimlendirilmiştir.¹⁹ Toprağın kıtlıktan dolayı siyahlaşması,²⁰ yağmurun azlığından dolayı toprağın renginin değişmesi ve küle dönüşmesidir.²¹ Kül gibi olan toprak, rüzgârın savrulması nedeniyle bu şekilde isimlendirilmiştir.²²

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Medine'de meydana gelen kıtlığın hangi yılda gerçekleştiği ile ilgili kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler bulunmaktadır. Kıtlığın 16/637²³

¹⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3: 577-578.; Hüseyin Algül, "Mürre Seriyeye si", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ocak 2020)

¹⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 517.

¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 313.

¹⁷ Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, çev. Ferit Aydın (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004), 3: 134-135.; Cengiz Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 143.

¹⁸ Sevim Demir Akgün-Levent Öztürk, "Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu", *Hz. Ömer ve Kıtlık (Âmü'r-Remâde) Yılı* (Sivas, 2018), 3.

¹⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, ed. Mehmet Azimli, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 381.; Ebu Abdullah b. Abdillâh el-Hamevî Yakut, *Mu'cemü'l-buldân* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977), 4: 158.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 90.; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyutî Suyutî, *Târîhu'l-hulefâ* (Beyrut: Darü'l-Minhac, 2013), 238.

²⁰ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 90.

²² İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381. İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî (Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l Arabiyye, 1417), 2: 396.; Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbaru'l-hulefâ* (İskenderiye: Darü'l-İbn Haldûn, ts.), 274.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 90.

²³ İbn Hibbân, *el-Muhabber*, çev. Âdem Apak-İsmail Güler (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 33.

126 | Abdulkerim Öner. Medine’de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

veya 17/638²⁴ yılında gerçekleştiğine dair bilgiler bulunmakla birlikte, rivayetlerin büyük çoğunluğu 18/639 yılında²⁵ gerçekleştiği yönündedir. Öyle anlaşılıyor ki kıtlık, hicri 17. yılın sonlarında başlamış ve 18. yılın başlarına kadar devam etmiştir.²⁶

Hız. Ömer’in halifeliliği döneminde Müslümanların genelini ilgilendiren önemli iki elim hadise peş peşe yaşanmıştır. Bunlardan biri kıtlık yılı, ikincisi ise Amvâs’ta ortaya çıkıp Şam’ın geneline yayılan salgındır. Kaynaklarımızın büyük çoğunluğunda bu iki olay için aynı tarih verilmektedir. Ancak olaylar iyice araştırıldığında kıtlığın Amvâs vebasından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aralarında tam bir yıl olmasa da farklı aylarda gerçekleşmiş olmaları muhtemeldir. Çünkü ileride açıklayacağımız gibi kıtlık yılında Halife Ömer, bütün gayretiyle halkın sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. Medine’yi bırakıp Şam’a gittiğine dair herhangi bir veriye sahip değiliz. Ancak onun Şam’a gittiğine dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Kaynaklarımızın genelinde geçen bilgiye göre Hz. Ömer, Şam’a gitmek istemiş fakat Şam’da vebanın çıktığını haber alınca, oraya gitmekten vazgeçmiştir. Halifenin vebanın bitimiyle birlikte bazı işleri düzene sokmak amacıyla bir kez daha Şam’a gittiği bilinmektedir.²⁷

Kıtlık yılının Amvâs Vebası’ndan önce meydana geldiğinin en önemli delillerinden biri de kıtlık esnasında Ebû Ubeyde’nin Şam’dan Medine’ye yardım göndermesi ve bu yardımların halifenin izniyle bizzat kendisi tarafından dağıtılmasıdır. Zira Ebû Ubeyde’nin Amvâs Vebası’nda hayatını kaybettiği hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.²⁸

Kıtlık yılında yağmur yağmadığından toprak kurudu, ekinler yeşermedi²⁹ ve hayvanlar telef oldu. Halk, açlık ve sefalette maruz kaldı.³⁰ Medine halkı oldukça sıkıntı çekti ve ellerinde hiçbir şey kalmadı. Çarşılar ve pazarlar boşaldı, alınıp satılan herhangi bir şey kalmadı. İnsanlar alışverişi yapamaz hale geldi. Öyle ki insanlar, karınlarını doyurmak için toprağı eşerek kertenkele ve köstebekleri çıkarıp yemek zorunda kaldılar.³¹

Halife Ömer, âdeti gereği zaman zaman gece vakti halkın durumunu öğrenmek amacıyla Medine sokaklarını geziyordu. Kıtlık zamanında da bu âdetini sürdürdü. Yine bir gece şehrin sokaklarını dolaşmaya gittiğinde insanların gülmediğini, eskisi gibi sohbet etmediğini görünce şaşırıp ve sebebini sordu. Kendisine şöyle cevap verildi: “Halk, maddi olarak zor durumdadırlar. Onun için sohbet edip eskisi gibi gülmüyorlar.”³²

Kıtlık, etkisini kırsal yerlerde daha çok hissettirdi. Medine’de yaşayan halk, çölde yaşayanlara oranla daha iyi durumdaydı. Bunun için çölde yaşayanlar, yiyecek bir şey bulamayınca Medine’ye akın etmek zorunda kaldı. Ancak kuraklık öyle bir hale geldi ki bazı kabilelerde ölüm olayları yaşandı. Hayatta kalan da yaşamını sürdürebilmek için ellerine ne geçerse yemek zorunda kaldı. Mesela Medine’nin dışında Sırâr denilen yerde bulunan halk, açlıktan

²⁴ İbn Hibîb, *el-Muhabber*, 33.; Suyutî, *Târîhu’l-hulefâ*, 238.

²⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma’ârif* (Kâhire: Darü’l-Ma’ârif, ts.), 183.; Yakut, *Mu’cemü’l-buldân*, 4: 158.; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 2/396.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7: 57.; Takıyyuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Muhammed el-Makrizî, *İmtâu’l-esmâ’* (Beyrut: Darü’l-Kutubü’l-İlmiyye, 1999), 1: 61.; Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamîs fi ahvâli’l-enfesi nefis*, 2/242.

²⁶ Kıtlığın gerçekleştiği yıl hakkında detaylı bilgi için bk. Demir Sevim Demir Akgün-Levent Öztürk, “Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu”, 3.

²⁷ Buhârî, “Selam”, 100.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7: 79.

²⁸ Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, *Fütûhu’l-buldân* (Beyrut: Mektebetü’l-Meârif, 1987), 141.

²⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 311.

³⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma’ârif* (Kâhire: Darü’l-Ma’ârif, ts.), 183.; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 2/396.

³¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 2/397.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7: 90.; Şibli Nu’mâni, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 310.; Süleyman Ateş, *Hız. Ömer* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017), 1: 375-376.

³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7: 90.

dolayı ölü hayvanların derilerini çıkarıp ateşte pişiriyor ve onları kemirerek karınlarını doyurmaya çalışıyordu. Diğer yandan ölü hayvanların kemiklerini parçalayarak kırıntılarını yiyorlardı.³³

İnsanlar, yemek ihtiyacı için kestikleri hayvanları bile yemekte zorlanıyorlardı. Zira kuraklıktan dolayı hayvanlar, bir deri bir kemik kalmıştı. Öte yandan yemek için kestikleri hayvanların içindeki irin ve pisliğin kokusu, yemeği güçleştiriyordu.³⁴ Açlık o derece ileri bir seviyeye geldi ki vahşi hayvanlar yerleşim yerlerine inmişlerdi.³⁵

Kıtlık yılında çevre yerlerden Medine'ye gelenler arasında beslenme yetersizliğinden dolayı birçok ölüm olayları yaşanmıştı. Hatta bazı kabilelere mensup insanların üçte ikisi vefat etmiş, geriye ancak üçte biri hayatta kalmıştı. Hayatta kalıp zor şartlarda yaşayanlar, Halife Ömer tarafından ziyaret ediliyor ve gerekli yardımlar yapılıyordu. Vefat edenlerin kefenleri tedarik ediliyor ve cenaze namazları bizzat halife tarafından kılınıyordu. Bazen onlarca kişinin cenaze namazı aynı anda kılınabiliyordu.³⁶

Arap Yarımadası'nda meydana gelen bu kıtlık, etkisini uzun süre devam ettirmiş ve birçok insanın hayat şartlarını değiştirmiştir.³⁷ Halife Ömer, halkın sıkıntılarını gidermek amacıyla bazı tedbirlere başvurmuştu.³⁸

2. Kıtlık Yılında Yapılan Yardımlar

Hz. Ömer, kıtlıkla var gücüyle mücadele etmeye çalıştı. İlk önce Medine'deki merkezi hazinede bulunan bütün gıda maddelerini, kıtlıkta zarar görenlerin hizmetine sundu.³⁹ Merkezi beytül-mâldaki yiyecekler yetersiz kalınca,⁴⁰ taşradaki valilerine haber göndererek hayat normale dönünceye kadar, kendi bölgelerinden Medine ve çevresinde sıkıntı çekenlere yardım göndermelerini istedi. Yardımların gelmemesi durumunda insanların çoğunun öleceğini bildirdi.⁴¹

Hz. Ömer'in çağrısı karşılık buldu. Şam, Irak ve Mısır bölgesinden bol miktarda yardım geldi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh, (öl. 18/639) Şam'dan getirdiği yardımları Hz. Ömer'in talimatıyla Medine'de dağıttı ve görev yerine geri döndü.⁴²

³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 295, 455.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/396.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 286.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/396.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 90.

³⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3: 295. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/295, 455.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 290.; Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 112.

³⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı enbiya ve tevârih-i hulefâ*, 1/313.

³⁸ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi Hulefâi Râsîdîn* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 3/180.

³⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/288-289, 290.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 21.

⁴⁰ Hz. Ömer, halifelik yaptığı on yıllık süre içinde devletin gelirleri hep aynı seviyede olmamıştır. Fetihler sonucunda ganimetlerin artmasıyla birlikte bolluğun yaşandığı yıllar olduğu gibi kıtlık ve veba gibi doğal afetler ile diğer bazı sebeplerden dolayı hazinenin boşaldığı zamanlar da olmuştu. Bk. Abdulkerim Öner, *Beytül-mâl Devlet Hazinesini* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 388.

⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/288-289, 290.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 21.

⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.; Rivayet edildiğine göre Ebû Ubeyde, getirdiği yardımları dağıttıktan sonra halife, kendisine dört bin dirhem vermek istedi fakat Ebû Ubeyde, "Ben bunları Allah rızası için yaptım, ücret almak için değil" diyerek verilen ücreti kabul etmek istemedi. Ancak Hz. Ömer, "Ben de Hz. Peygamber döneminde vergi memurluğunu yapıyordum. Allah Resulü, yaptığım bu hizmet için bana belirli bir ücret verince ben de kabul etmek istemedim ve bunu benden daha fakir birine vermesini söyledim."

128 | Abdulkerim Öner. Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

Rivayet edildiğine göre, Ebû Ubeyde'nin ardından Muaviye b. Ebî Süfyan da üç bin deve ile yiyecek yardımında bulundu. Ayrıca bol miktarda elbise gönderdi.⁴³ Her ne kadar Muaviye'nin yardım gönderdiği ile ilgili rivayet olsa da kanaatimizce bu tür rivayetlere temkinli yaklaşmakta fayda var. Zira Medine'de kıtlık olduğu zaman Dimesk'in valisi, Yezid b. Ebî Süfyan'dır. Yezid'in Amvâs vebasında vefat etmesiyle birlikte onun yetkileri Hz. Ömer'in emriyle Muaviye'ye verilmiştir. Dolayısıyla kıtlığın yaşandığı dönemde Muaviye'nin Medine'ye yardım gönderecek bir pozisyona sahip olmadığı anlaşılıyor.

Halife Ömer'in yardım talebinde bulunduğu bir başkası da Mısır valisi Amr b. Âs idi.⁴⁴ Amr'a yazdığı mektupta, Medine halkının içinde bulunduğu darlık ve sıkıntıyı bildirdikten sonra, harac vergisinden toplanan yiyeceklerin arta kalanını Medine'ye göndermesini emretti.⁴⁵ Bunun üzerine Amr b. Âs, Hz. Ömer'e yazdığı mektupta yüklü miktarda yardım yapacağını haber verdi.⁴⁶ İlk önce kara yoluyla Medine'ye bin develik yardım gönderdi.⁴⁷ Ardından beş bin elbise yolladı.⁴⁸ Ayrıca deniz yoluyla yardım göndermek için halifeden izin istedi. Hz. Ömer, kendisine izin verince Amr, Kızıldeniz'de bazı tadilatları yaptıktan sonra her biri iki yüz kırk ton buğday yüklü yirmi gemi gönderdi. Hz. Ömer, Medine'ye üç konak mesafede bulunan Car⁴⁹ limanındaki gemileri görmek amacıyla bölgeye gitti. Gelen erzakları muhafaza etmek için limanda iki büyük depo yaptırdı.⁵⁰ Bu mallar, daha sonra buradan Medine'ye sevk edildi.⁵¹

Bunun üzerine Allah Resulü: 'Bu ücreti al ihtiyacın yoksa ihtiyacı olan birine verisin' diyerek beni ücret almaya zorladı." Bk. Buhârî "Ahkâm", 17.; Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Sahîh'u-Muslim* (Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006), Zekât", 37.; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Musned* (Kahire: Dâr'u'l-Hadis, 1995), 1/17.; Bunun sonucunda Ebû Ubeyde bu ücreti kabul etmek zorunda kaldı. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Öner, *Beitülmâl Devlet Hazinesi*, 497.

⁴³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/293.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 292.; Öner, *Beitülmâl Devlet Hazinesi*, 497.

⁴⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 303.; Yukarıda da ifade edildiği gibi kaynakların büyük çoğunluğu kıtlık olayının 18/639 senesinde vuku bulduğunu ifade etmektedir. Oysaki Mısır'ın fethi, 20/641 tarihine denk gelmektedir. Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli'l-enfesi nefîs*, 3/246.; Dolayısıyla burada bir problem ortaya çıkmaktadır. Zira bu tarihlerden hareket edildiği takdirde Mısır henüz fethedilmemiş gibi görünür. Ancak kaynakların büyük çoğunluğu Mısır fatihi Amr b. Âs'ın Medine'ye hem karadan hem de denizden yüklü miktarda yardım yaptığını ifade etmektedirler. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Ahmet Cevdet Paşa, Amr b. Âs'ın Filistin'de iken Mısır tarafından erzak bularak Kızıl Deniz yoluyla gönderdiğini aktarır. Yani Amr'ın Medine'ye gönderdiği yardımlar, Mısır'ın fethinden önce olduğunu ifade etmektedir. Hatta Amvâs'ta meydana gelen veba bile Amr'ın Mısır'ı almasını engellemediğini söyler. Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssat-ı enbiye ve tevârih-i hulefâ*, 1/311 vd.; Mustafa Fayda, Medine'ye gönderilen yardımların kıtlıktan sonraki senelerde olabileceğini ifade etmektedir. Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Raşidin Devri: (Dört Halife Dönemi)* (İstanbul: Kubbealtı, 2015), 338.

⁴⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 303.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/288-289.

⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/290. Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 291.

⁴⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/293.

⁴⁹ Car Limanı, Bedir'e 28, Cuhfe'ye 150 ve Medine'ye yaklaşık olarak 200 km. uzaklıkta bulunan ve Bahû'l-Kulzüm/Kızıl Deniz sahilinde yer alan bir limandır. Asr-ı saâdet ve daha sonraki dönemlerde Mısır, Habeşistan, Aden, Çin ve Hindistan'dan gelen ticaret gemilerinin yüklerini boşalttıkları önemli bir limandır. Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 2/92-93.; Abdulkerim Özaydın, "Câr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 18 Ocak 2020)

⁵⁰ Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Şeriketu'l-İlamî, 2010), 2/46.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/289.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Özaydın, "Câr"; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.

⁵¹ Özaydın, "Câr".

Bunların dışında diğer vilayetlerden de Medine'ye yardım gelmiştir. Mesela Irak tarafından da Medine'ye bin deve yükü un gönderildi.⁵² Kûfe'nin valisi, un yüklü iki bin deve gönderdi.⁵³ Öte yandan Mu'az b. Cebel, Yemen'den⁵⁴ ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî de Basra'dan Medine'ye yardım gönderdiler.⁵⁵

Valiler tarafından Medine'ye gönderilen yardımlar sayesinde Medine ve çevresinde yaşayan halk, rahat bir nefes aldı. Zira temel ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere hemen hemen her şeyin fiyatı astronomik bir seviyeye çıkmıştı. Gelen yardımlar sayesinde yiyecek fiyatları, makul bir seviyeye geriledi. Halife de gelen bu yardımları büyük bir özveriyle dağıtmaya başladı.⁵⁶ Ancak kırsal yerlerde yaşayanlar, Medine halkı kadar şanslı değildi. Bunun için yiyecek bulmak amacıyla Medine'ye geldiler. Dolayısıyla Hz. Ömer, bu dönemde dışarıdan gelip Re'si's-Seniyye, Ratice, Beni Harise, Beni Abdi'l-Eşhel, Baki, Beni Kureyza yurdu ve Beni Seleme gibi Medine çevresine yerleşen insanlarla yakından ilgilenmiş ve onların ihtiyacını gidermeye çalışmıştı. Yapılması gereken ilk iş, gelen bu insanların sayılarını tespit edip ona göre kendilerine yiyecek ulaştırmaktı.⁵⁷

Halife Hz. Ömer, bunun için hazırlıklar yaptı. Medine'nin çevresine gelip yerleşen halkın durumundan haberdar olmak, sayılarını tespit etmek ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Zübeyr b. Avvam, Misver b. Mahreme, Abdurrahman b. Abdulkârî ve Abdullah b. Utbe gibi kişilerle toplantılar yaptı ve onlara bazı görevler verdi.⁵⁸ Bunların her biri Medine'nin çeşitli semtlerinde görev yaptılar. Halife, kıtlıktan zarar görenlerin adlarını ve ihtiyaçlarını gösteren bir liste hazırlaması için Zeyd b. Sâbit'in de içinde bulunduğu bazı kişilere talimat verdi. Karşılığında buğday alabilmeleri için halka Hz. Ömer'in mührünü taşıyan karneler verildi.⁵⁹

Görevliler, gelenlerin hepsini sayınca, sayılarının yedi bin civarında olduğunu tespit ettiler. Daha sonra halife, "Buraya gelmeyen fakir, hasta ve çocukların sayılarını da tespit edin." diye talimat verdi. Görevliler, kırsal yerlerden gelip Medine'nin çevresinde ikamet eden kişilerin sayısının kırk bin olduğunu gördüler. Ancak aradan birkaç gün geçtikten sonra gelenlerin sayısında ciddi oranda artma meydana geldi. Tekrar sayıldığında akşam yemeği için gelenlerin sayısının on bin diğerlerinin sayısının ise elli bin kişiye ulaştığını gördüler. Bunun haricinde yağmur yağıp kıtlık bitinceye kadar insanların sayısında herhangi bir değişiklik olmadı.⁶⁰

Hz. Ömer görevlilerine, kendi görevlerini yerine getirmelerini ve bunun dışında herhangi bir işle uğraşmamalarını tembihledi. Çünkü gelenler, aşırı derecede açlık çekmiş ve Medine'nin çevresinde sırf yiyecek temin etmek için toplanmışlardı. Görevliler, yemekleri taksim ediyor, onları denetliyor ve akşam olduğunda da Hz. Ömer'in yanına gidip rapor veriyorlardı. Halife de çeşitli konularda onları yönlendiriyordu.⁶¹

⁵² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/293.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 292.

⁵³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/293.

⁵⁴ Ebû Ubeyd Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam, *Kitâbü'l-emvâl*, thk. Muhammed Ammare (Beyrut: Darü's-Şuruk, 1989), 706.

⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Fayda, *Hulefâ-yı Raşidin Devri: (Dört Halife Dönemi)*, 338.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.; İbn Hibbân, *es-Siretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; Kallek, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 167.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/294-295.; Kândehevi, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, 2/788.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3: 289, 294.

⁵⁹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*; 2/46.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Fayda, *Hulefâ-yı Raşidin Devri: (Dört Halife Dönemi)*, 338.; Öner, *Beytülmâl Devlet Hazinesi*, 498.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/294-295.

⁶¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/294-295.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 289.; Öner, *Beytülmâl Devlet Hazinesi*, 499.

130 | Abdulkerim Öner. Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

Halife Ömer, kıtlıktan etkilenenler için un ambarını kurmuştur. Medine'ye gelen heyetler, buradan un, ekme, hurma, üzüm vb. yiyecekler alıyordu. Ayrıca bazı günlerde Hz. Ömer'in denetiminde yirmi deve kesilip kıtlık çekenlere sıcak yemek veriliyordu. Halife, sabahın erken saatlerinden itibaren ekmele birlikte tencerelerde pişirilmiş tirit ile zeytinyağını katık yapıyordu.⁶² Diğer taraftan *el-Kerkûr* denilen bir çeşit pancar yemeğini bulamaç yaparak hastalara yedirdiyordu. Halife, zeytinyağının büyük kazanlarda kaynatılmasını emre diyordu. Acılığının ve sıcaklığının gitmesinden sonra içine ekmele doğranılarak katık yapıyordu.⁶³

Yemekler yapıldıktan sonra bir tellal vasıtasıyla ihtiyaç sahipleri, yemeğe davet ediliyordu. Hatta evden gelemeyenlere de yemek gönderiliyordu. Bu uygulama, kıtlık bitinceye kadar her ay düzenli bir şekilde yapılıyordu. Yağmurların yağmadığı dokuz ay kadar Medine'nin çevresinde birikmiş olan binlerce insanın gıda ihtiyacı, düzenli bir şekilde temin ediliyordu. Hz. Ömer, bu tür yerlerde kendisi de çalışıyordu.⁶⁴

H. Ömer, kırsal yerlerde yaşayıp Medine'ye gelemeyenleri de yalnız bırakmamış ve bazı kişileri görevlendirerek onlara yiyecek ulaştırmaya çalışmıştır. Özellikle başka şehirlerden Medine'ye yardım geldikten sonra bunları bekletmeden ihtiyaç sahiplerine adaletli bir şekilde taksim etmiş ve bunun Allah katında çok makbul bir amel olduğunu bildirmiştir.⁶⁵

Rivayet edildiğine göre, Amr b. Âs'ın gönderdiği yardımlar, halka adaletli bir şekilde dağıtıldı. Medine ve çevresinde bulunan her eve yükleriyle birlikte birer deve verildi. Bu iş için bazı kişiler görevlendirildi. Onlar da yiyecekleri tüketmelerini, deveyi kesip etlerini yemelerini, yağın katık, derisini ayakkabı yapmalarını, içlerinde yiyecek bulunan çuvalı da örtü olarak kullanmalarını söylediler.⁶⁶

H. Ömer, kıtlık döneminde halka yedirebilecek ne bulmuşsa yedirmeye çalışmıştır. Bir şey bulamadığı zaman ise yağmur yağınca kadar, azığını bulabilmiş her bir hane halkına, azığı olmayan bir hane halkını misafir ederek sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. Bunun sebebi ise şöyle açıklamıştır: "Yarı açlıkla insanlar helak olmaz."⁶⁷

Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayete göre Hz. Ömer, kıtlık yılında sırtına çuval, eline yağ tulumlarını alıyordu ve Sırâr bölgesine götürüyordu. Burada mücahitlerin yakınlarından yirmi civarında çadır vardı. Durumları oldukça kötü olan ve zor günler geçiren bu kişilere, yardım yapıyordu.⁶⁸ Ayrıca kıtlık sona erinceye kadar bunların yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılıyor, muhtaç olan kimselere yakınlık gösteriyor ve ihtiyaçlarını gideriyordu.⁶⁹

Kıtlık yılında halifenin göstermiş olduğu üstün gayrete, diğer sahabiler de destek verdiler. Onlardan biri de Hz. Ali'dir. Ebû Yusuf'un naklettiği rivayete göre, diğer bölgelerden Medine'ye mal geldiğinde halife, Hz. Ali'yi çağırarak ailesinin hissesine düşen payı vermek istedi ancak o yıl kıtlık olduğundan Hz. Ali, bu malı almadı ve ihtiyaç sahiplerine vermesini istedi.⁷⁰

⁶² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/288-289, 290. Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 289.; Öner, *Beytülmâl Devlet Hazinesi*, 499.

⁶³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/295.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/288-289, 290. Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 310.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 289,290.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/289.

⁶⁶ Ebû Bekir el-Beyhakî Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *es-Sünenu'l-kubrâ* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 6/577.; Kândehevî, *H. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, 2/792.

⁶⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/294.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/295, 455.

⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/192. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/455.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebevîyye ve ahhâru'l-hulefâ*, 381.

⁷⁰ Ebû Yusuf Ya'kub b. İbrahim Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-harâc* (Beyrut: Daru'l Ma'rife, 1979), 20.; Ayrıca bk. Ebu Bekir b. Ebi Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osmân, *el-Musannef* (Riyad: Dâru't-Tâc, 1989), 6: 516.

Yağmurlar yağdıktan sonra hayat canlandı. Halk yavaş yavaş bolluğa kavuşmaya başlayınca halife, görevlendirdiği adamlarının her birini şehrin bir tarafına gönderdi. Kıtık zamanında gelip oraya yerleşen Arapları, Medine'den çıkartarak memleketlerine dönmeleri gerektiğini bildirdi.⁷¹

Kıtık etkisini kaybedince Hz. Ömer, Medine'ye gelip yerleşenleri, kendi hallerine bırakmıyor, daha önce onları nasıl doyurup sıkıntılarını giderdiyse aynı şekilde onların memleketlerine rahat bir şekilde ulaşabilmeleri için beytül mâlden azık ve binek tedarik ediyordu.⁷² Neticede halk, sıkıntıdan kurtulunca Medine'den ayrıldı. Hz. Ömer, arkalarından baktı ve göz yaşlarını tutamadı. O sırada Maharib b. Hafsa kabilesinden bir adam, "Ey Ömer! Ayrılmalarından dolayı ağlıyor musun? Hâlbuki sen övülecek bir davranışta bulundun" deyince Hz. Ömer: "Yazıklar olsun sana, ben onlara infak ettiğimi kendi malımdan değil, Allah'ın malından infak ettim." dedi.⁷³

Arap kabileleri, yurtlarına dönmek üzere hareket ettiklerinde, halife hakkında teşekkür manasında övücü ifadeler kullanmışlardır. Mesela onlardan biri, Hz. Ömer hakkında "Kıtık senin üzerinden çekilip gitti. Çünkü sen hür bir kadının oğlusun." Yani insanlara iyilikte bulundun ve onlara insafla yaklaştın şeklinde ifadeler kullanmışlardır.⁷⁴

Medine'de yaşanan bu kıtlıktan dolayı Hz. Ömer, büyük bir özveriyle çalıştı. Yardım sağlanması için gerekli önlemlerin alınması konusunda göstermiş olduğu üstün çabalar olmasaydı birçok kişi açlıktan ölürdü.⁷⁵

3. Kıtık Zamanında Zekât

Hz. Ömer'in halifeliki döneminde, zekât mallarının dağıtımında farklı uygulamaların olduğu bilinmektedir. Halifenin normal zamanlardaki uygulamaları ile insanların zor durumda kaldığı dönemlerdeki uygulamaları birbirinden farklı olmuştur. Nitekim zekât amillerine şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Senenin sonunda yüz koyunu olan bir şahsa zekâtтан hisse veriniz. Ancak bu sayı iki yüz koyuna ulaştığı takdirde zekât vermeyin."⁷⁶ Bu rivayete göre Hz. Ömer, yüz koyunu olan kimseye zekât gelirinden pay verilebileceği görüşündedir. Ebû Ubeyd, bu rivayeti şöyle değerlendirmektedir: "Hz. Ömer'in bu uygulaması yalnızca kıtlık yılına aittir. Buradaki *sene* ise kıtlık ve kuraklık dönemidir. Çünkü hayvanlar zayıflar, ekinler değersizleşir. Kıtık ve kuraklık zamanlarında yüz koyun, on koyun gibi verimli olamaz. Bunun için halife yüz koyunu olana zekât vermiş⁷⁷ ve o yıl kıtlığın yaşandığı yere zekât amillerini tahsilata göndermemiştir.⁷⁸ Bu durum hayat normale dönünceye kadar devam etmiştir. Bu da mal sahiplerinin karşılaştıkları zorluklar sebebiyle zekâtlarını belli bir vakte ertelemeleri anlamına gelmektedir.⁷⁹

Normal zamanlarda halktan bir yıl içerisinde iki defa zekât alınmamıştır. Bazı nedenlerden dolayı bir önceki yılın zekâtı alınmamışsa bir sene içinde hem o yılın hem de bir önceki yılın zekâtı beraber alınabiliyordu. Mesela Hz. Ömer, kıtlığın yaşandığı Medine ve çevresinde insanlardan zekât almamış ancak bir yıl sonra zekâtı iki kat almıştır.⁸⁰

⁷¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/299, 400.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Kândehevî, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, 2/788.

⁷² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/295.; Öner, *Beytül mâl Devlet Hazinesi*, 500.

⁷³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/279. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 635.; Suyutî, *Târîhu'l-hulefâ*, 254.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 422.; Öner, *Beytül mâl Devlet Hazinesi*, 500.

⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.

⁷⁵ Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 140.

⁷⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 665.

⁷⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 665-666.

⁷⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/300.

⁷⁹ Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, çev. İbrahim Sarmış (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1984), 2/558.

⁸⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 472-473.; Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/245.

132 | Abdulkerim Öner. Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

Hız. Ömer, kıtlık etkisini yitirip insanların durumu düzeldiği zaman amillerini zekâtı toplamak için görevlendirmiş ve kendilerine şu talimatta bulunmuştur: "Onlardan zekâtlarını iki kat alın. Alacağınız zekâtın yarısını orada bulunan fakirlere taksim edin. Geri kalan yarısını ise beytül mâle konulmak üzere bana getirin."⁸¹ Bunun üzerine zekât memurları, halkın zekâtını almak üzere hareket ettiler. Mesela Fezâre kabilesinin tümünde ancak altmış pay bulabildiler. Bu altmış paydan otuzunu oralarda bulunan fakirlere dağıttılar. Geri kalan otuz payı ise Medine'ye gönderdiler.⁸²

Ebû Ubeyd, Hz. Ömer'in bu icraatını değerlendirirken şunları söyler: "Halife Ömer, hayvanlarda meydana gelen artış veya eksilmeye göre insanlara muamele edilmesini istemiştir. İki yıllık zekâtta, esas olarak mevcut hayvanların sayısını dikkate almıştır. Yani eksilen hayvanlardan dolayı kimseyi mesul tutmamıştır."⁸³

Netice itibarıyla Hz. Ömer'in kıtlık senesinde insanlardan zekât almaması, kuraklık sebebiyle insanların bir krize uğramaları hâlinde, zekâtı toplanmanın tehir edilmesi anlamına gelmektedir.⁸⁴ Halifeyi bu duruma sevk eden en önemli neden ise Hz. Peygamber'in zaman zaman zekâtları vaktinden önce almasıdır.⁸⁵

4. Kıtlık Zamanında Had Cezası

İnsan, hayatta kalabilmek için beslenmek zorundadır. Bunun için zor durumda kaldığında gayri meşru bir yolla karnını doyurması herhangi bir cezai bir müeyyide uygulanmaz. Zira Hz. Peygamber döneminde başkasına ait bir tarlaya girip karnını doyuran ve daha sonra tarla sahibi tarafından darp edilip soyularak elbisesi elinden alınan kişi, durumunu Allah Resulü'ne bildirdiğinde Allah Resulü tarla sahibine: "Onu doyurman ve eğitim vermen gerekmez miydi?" şeklinde ikaz etmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla toplumda ihtiyaç sahibi olanları doyurmak, insani ve dini bir vecibedir.

Hız. Ömer, kuraklık ve kıtlık döneminde hırsızlık yapan kimseye el kesme cezasını uygulamamıştır. Çünkü o yıl, çok şiddetli bir açlık baş göstermiş ve insanlar, karnılarını doyurmak amacıyla zaman zaman farklı yollara başvurmuşlardır.⁸⁷ Bu hususta Hz. Ömer, şöyle demiştir: "Kıtlık yılında hırsızın eli kesilmez."⁸⁸ Rivayet edildiğine göre, kıtlık yılında yanında bir miktar et bulunan ve elleri arkadan bağlı olan iki adam Halife Ömer'in yanına getirilir. Etin sahibi Hz. Ömer'e, "Bizim on aylık gebe bir devemiz vardı. Baharı bekler gibi onun doğurmasını bekledik. Ta ki sütünden istifade edelim. Bir de baktık ki bu iki adam devemizi kesmişler." Bu durum karşısında Hz. Ömer, deve sahibine şöyle dedi: "Senin devene karşılık on aylık gebe bir deve seni memnun eder mi? çünkü biz kıtlık yılında el kesme cezasını uygulamıyoruz."⁸⁹

Bazı görüşlere göre deveyi çalıp kesen kişiler, Hatıb b. Ebî Beltea'nın köleleridir. Hz. Ömer, Hatıb'ın kölelerini aç bıraktığını tespit etmiş ve mağdurun hakkını kölelerin sahibi olan

⁸¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 472-473.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/300.; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, 10/403.; Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/322-333.

⁸² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*; 3/300.

⁸³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 472-473.

⁸⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 472-473.; Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/333.

⁸⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 472-473.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.), "Ticaret", 67.

⁸⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994), 1/450.

⁸⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 665-666.; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*; 5: 521.; Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/450.; Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/333.

⁸⁹ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 9/140.

Hatıb'dan alıp vermiştir. Aynı şekilde efendisine ait bir malı çalan köleye de had cezası uygulamamıştır. Çünkü köle sahibi, kölesini beslemek zorundadır.⁹⁰ Dolayısıyla Hz. Ömer'in halifeliliği zamanında zorda kalma ve açlıktan dolayı el kesme cezası uygulanmamıştır.⁹¹

5. Yağmur Duası

Medine'de baş gösteren kıtlık, yaklaşık olarak dokuz ay sürdü ve hiçbir şekilde yağmur yağmadı. Dolayısıyla kuraklık her tarafı kasıp kavurdu. Hz. Ömer, kıtlık yılında halkın sıkıntılarını gidermek için var gücüyle uğraştı ve bütün tedbirlere başvurdu. Ancak kıtlık etkisini kaybetmediği için zor durumda kaldı. Bunun için de yağmur duasına çıkmaya karar verdi. İbnü'l-Esir, halifenin yağmur duasına çıkmasını nedenini, Müzeyne kabilesinden Bilâl b. el-Harîs'in başından geçen olayla irtibatlandırır.⁹²

Hz. Ömer, yağmur duasına karar verince, valilerinden de yağmur duasına çıkmalarını istedi. Bu amaçla Rablerine yalvarıp niyazda bulunarak, bu kuraklığı üzerlerinden kaldırması taleplerinde bulunmalarını bildiren bir mektup yazdı ve gönderdi.⁹³

Halk, halifenin yağmur duasına çıkacağını öğrendikten sonra hep birlikte yağmur duasına çıkıp bağıarak Allah'tan yağmur talep ettiler.⁹⁴ Hz. Ömer, gerekli ilanı yaptıktan sonra halkla birlikte Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ı da yanına alarak yaya bir şekilde yağmur duasına çıktılar.⁹⁵ Üzerinde Allah Resulü'nün hırkası vardı.⁹⁶ Halka şu şekilde hitap etti:

⁹⁰ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta* (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985), "Hudud", 11.; Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/450.; Hüseyin Özhazar, *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer* (İstanbul: Türe kitap, 2016), 220.; Halife Ömer'in hırsızlık yapanların ellerini kesmemesi, nassa aykırı hareket ettiği anlamına gelmez. Zira bu insanlar, kıtlıktan dolayı zor durumda kalmışlar ve karınlarını doyurmak için böyle bir işe kalkışmışlardır. Zaruretlere ise haramları mubah kılar. Bk. (Mecelle md. 21) Ahmet Şimşirgil-Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle* (İstanbul: KTB Yayınları, 2008), 107. Darda kaldığından suç işleyen kimseye ceza uygulanmaz. Cezanın uygulanabilmesi için hür iradenin olması gerekir. Aç olan birinin yiyecek gördüğü zaman serbest iradesinden bahsedilemez. Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 2/169. Dolayısıyla Hz. Ömer'in olayları değerlendirme ve dini anlama biçimi maslahat merkezliydi. Şartların değişmesiyle hükümlerin de değişebileceği kanaatindeydi.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/140.; Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/450.

⁹² Olay şu şekilde anlatılmıştır: "Müzeyne kabilesinden Bilâl b. el-Harîs'in hanımı, Bilâl'e: 'Açlıktan helak olduk. Kalk bize bir koyun kesiver' deyince Bilâl: 'Koyunlarda et namına hiçbir şey kalmadı ki' diye cevap verse de hanımı çok ısrar edince kalkıp koyunu kesti. Fakat koyunun derisinin altında sadece kemikleri görünce 'Ah ya Muhammed' diye seslendi. Bunun üzerine rüyasında Allah Resulü'nü gördü. Resulüllah da kendisine, 'Yağmurun yağacağını sana müjdeliyorum. Ömer'in yanına git, benden ona selam söyle ve ona şöyle söyle: 'Ben seninle sözleşmişim. Sen sözünde duran bir kişisin. Aklını başına al, aklını başına al ey Ömer.' Bunun üzerine Bilâl kalkıp Hz. Ömer'in yanına gitti. Kapıda kendisini karşılayan hizmetçisine, 'Resulüllah'ın elçisine izin iste' dedi. Hizmetçi de gidip halifeye durumu arz etti. Halife, 'Onda herhangi bir kötü hal gördün mü?' diye sorunca hizmetçi, 'Hayır' diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, izin verdi. Bilâl, başından geçenleri ve gördüğü rüyayı halifeye anlattı. Halife de halkın toplanması için haber gönderdi. Halk toplanınca onlara, 'Sizleri doğru yola ileten Allah aşkına bana doğru söyleyin, benden hoşunuza gitmeyen bir şey gördünüz mü?' diye sordu. Halk, 'Hayır ancak neden böyle bir şey söyleme ihtiyacını hissettin anlayamadık' deyince Hz. Ömer, Bilâl'in rüyasını onlara anlattı ve bunun ne demek olduğunu sordu. Onlar da 'Peygamber senin yağmur duasına çıkmakta geciktiğini söylemek istiyor. Bizleri de yanına alarak yağmur duasına çık' dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, yağmur duasına çıkmaya karar verdi. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/397-398.

⁹³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/298.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Fayda, *Hulefâ-yı Rasîdin Devri: (Dört Halife Dönemi)*, 338.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/300.

⁹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssatı enbiya ve tevârih-i hulefâ*, 1/311.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/298.; Suyutî, *Târîhu'l-hulefâ*, 239.

*"Ey insanlar! Allah'a karşı gelmekten ve emirlerini yerine getirmeyi ihmal etmekten sakının! Bizler birbirimizle imtihan ediliyoruz. Bilemiyorum, Allah'ın darlığı sizden dolayı bana mıdır veya benden dolayı size midir, yoksa genelimize mi aittir? Ben Allah'ın hoşnutsuzluğunun hepimizi kuşatmış olmasından korkuyorum. Haydi, gelin hep birlikte yaptığımız hatalardan sıyrılarak ona tövbe edelim ve hayırlı şeyler yapmaya çalışalım. Ta ki kalplerimizi düzeltsin, bize merhamet etsin ve üzerimizdeki bu kuraklığı kaldırsın."*⁹⁷

Halife Ömer, bu şekilde halka özlü bir konuşma yaptıktan sonra hep beraber namaz kıldılar.⁹⁸ Namazdan sonra halife, dizleri üzerine kapanarak dua etti.⁹⁹ Bazı rivayetlere göre Hz. Ömer, yağmur duasına çıktığı vakit sadece istiğfarda bulunmuştur.¹⁰⁰ Yanında bulunanlar, halifenin bu tavrına bir anlam veremediler ve "Ey müminlerin emiri! Yağmur dileğinde bulunduğuna dair herhangi bir şey duymadık" deyince Hz. Ömer, yağmuru yağdıracak şeyin istiğfar olduğunu belirttiikten sonra şu ayeti okudu: "*Rabbinizden bağışlanma dileyin. Zira o, günahları bağışlayandır. Bağışlanma dileyin ki üzerinize bol bol yağmur indirsin.*"¹⁰¹

Halife, orada bulunan halka, dua etmenin adabını öğrettikten sonra¹⁰² şu şekilde dua ettiği aktarılır: "Allah'ım! Bize yardımcı olabilecek herkes, yardım etti ancak yine de aciz kaldık. Gücümüz ve imkânlarımızla hiçbir şey yapamaz duruma geldik. Sen olmayınca biz hiçbir şey yapamayız. Allah'ım sen bize yağmur ihсан et. Kullarına ve memleketlerine hayat ver." Ardından gözyaşlarının sakalını ıslatmış olan Allah Resulü'nün amcası Hz. Abbas'ın elinden tuttu ve şöyle yakardı: "Allah'ım! Peygamberimizin amcası ve diğer kişilerle sana yaklaşıyoruz.¹⁰³ Zira sen, '...o duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğa aittir'¹⁰⁴ diye buyurmaktasın. Sen bu iki çocuğun ana babalarının salih olmaları dolayısıyla korumuştun. Allah'ım biz de Peygamber'in amcası ile sana yaklaşıyor ve senden mağfiret talep ediyoruz."¹⁰⁵

İbn Kesir, Hz. Ömer'in "Allah'ım, peygamberimiz zamanında kıtlığa maruz kaldığımız zaman onu vesile ederek senden yağmur istiyorduk. Şimdi de peygamberimizin amcasını vesile ederek senden yağmur istiyoruz." şeklinde dua ettiğini aktarmıştır.¹⁰⁶

H. Ömer, dua ettikten sonra dağılmaya yakın bir zamanda ellerini uzatarak yukarı kaldırdı ve abasını ters giyerek sağ tarafını sol tarafa, sol tarafını da sağ tarafa çevirerek aynı duayı ısrarla tekrarlardı. Aynı şekilde sakalı ıslanmaya kadar uzun uzun ağladı.¹⁰⁷

H. Abbas oldukça yaşlanmıştı. Hz. Ömer'in yaptığı duadan çok etkilenmiş ve gözyaşlarına boğulmuş bir haldeyken¹⁰⁸ şöyle dua etti: "Ey Allah'ım! Görüp gözeten ve koruyan sensin. Şu kaçışan koyunlara benzeyen kullarını ihmal etme. Kalbi kırıkların helak olmasına fırsat verme. Çocukların feryadı dinmiyor, büyükler çaresiz. Dualarımız sana yükseliyor. Gizli olan her şey sana aşikârdır. Allah'ım! Ümitsizliğe kapılıp helak olmadan önce sen rahmetinle onları zengin kıl. Çünkü ancak kâfir olanlar senin rahmetinden ümidini keserler."¹⁰⁹ Allah'ım! Bela

⁹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/299.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.

⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/298.; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/77.

¹⁰¹ Nûh, 71/10-12.; Hûd, 11, 3.

¹⁰² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/298.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*, 381;

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/299.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*, 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

¹⁰⁴ Kehf, 18/82.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*, 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

¹⁰⁶ Halife b. Hayyât Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 138.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/92.; Suyutî, *Târîhu'l-hulefâ*, 239.; Hz. Ömer, minbere çıkış ve yanına Hz. Abbas'ı da alıp minberde oturmuştur. Serahsî, *el-Mebsût*, 2/77.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/298.

¹⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ*, 381.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/299.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

¹⁰⁹ Yûsuf, 12/87.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3/299.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398.

ancak bir günah sebebiyle gelir ve tövbeyle bertaraf olur. Bu insanlar, Allah Resulü'ne olan yakınlığını aracı kılarak sana yönelmiş bulunuyorlar. Günahkâr ellerimizle tövbe ediyoruz. Bize yağmuru gönder!"¹¹⁰

Kuraklık yılında hiçbir yerde bir bulut tabakası görülüyordu. Hz. Ömer, halkla birlikte yağmur duasına çıktıktan sonra bir bulut tabakası görülmeye başladı. Yapılan dualar netice verdi ve herkeste bir heyecan meydana geldi. Bunun üzerine halife, yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Halk da onunla birlikte tekbir getirdi.¹¹¹ Derken parçalar halinde olan bulutlar, rüzgârın da etkisiyle bir araya geldiler. Ardından yağmur yağmaya başladı. Yağmur öyle şiddetli bir halde yağdı ki yağmur duasına gidenler evlerine güçlkle dönebildiler.¹¹² Bu yağmur günlerce devam etti.¹¹³

6. Kıtık Karşısında Hz. Ömer'in Durumu

Hz. Ömer, yapısı gereği hassas biriydi. Kıtık zamanında ise daha çok hassaslaşmıştı. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra halkın durumunu öğrenmek için dolaşıyor ve: "Ya Rabbi! Muhammed'in ümmetini benim ellerimle helak etme!" şeklinde dua ediyordu¹¹⁴ Aynı şekilde kıtlık döneminde halifenin geceleyin Mescid-i Nebevi'de namaz kılıp ardından, "Allah'ım, bizleri senelerce kıtlıkla baş başa bırakarak helak etme, bu belayı üzerimizden kaldır!" diyerek bu duayı sık sık tekrarlardı.¹¹⁵

Halife, yalnız başına dua etmiyor halkını da dua etmeye davet ediyordu. Nitekim bir defasında akşam namazını kıldırdıktan sonra, "Ey insanlar! Rabbinizden bağışlanma dileğinde bulunun ve ona tövbe edin. Onun kereminden yardım dileyin. Ondaki azap yağmuru değil, rahmet yağmurunu isteyin." diyerek halkı dua etmeye teşvik ediyordu.¹¹⁶

Hz. Ömer'in kıtlık döneminde genellikle oruç tuttuğu rivayet edilmektedir. İftar vaktinde yediği yemek ise ekmek ve zeytinyağıydı. Bazen de kazanlarda pişirilen ve halka dağıtılan tirit yemeğinden yiyordu. Bunun dışında farklı bir yemek yemiyordu. Nitekim halka dağıtmak üzere kesilen develerden birinin en güzel yerinden bir parçayı getirip halifeye takdim ettiler. Halife, kendisine getirilen eti görünce çok şaşırıp ve kızdı. Ardından "Devenin en güzel yerini ben yiyeyim, kemiklerini de insanlara yedireyim öyle mi, öyle yaptığım zaman yöneticilerin en kötüsü olmaz mıyım? Hemen bunu götürün ve bana başka bir yemek getirin." dedi. Bunun üzerine ona ekmek ve zeytinyağı getirdiler. Hz. Ömer, yediği yemeğin aynısından ev halkına da götürmelerini, zira aile bireylerine üç gündün beri bir şey vermediğini ifade etti.¹¹⁷

Hz. Ömer, kıtlık senesinde insanların maddi olarak çok zor durumda olduklarını ve yiyecek bulmada zorluk çektiklerini bildiğinden bazı yiyecekleri kendisine yasakladı.¹¹⁸ Nitekim o sıkıntılı günlerde kendisine yağa doğranmış bir ekmek getirildi. O da bedevi bir adam çağırıp ve beraber yemek yemeye başladılar. Bedevi tabağın kenarındaki etin yağın lokmasıyla sıyırmaya başlayınca halife, bedeviyi hitaben "sanki sen etin yağına muhtaç kalmışsın!" dedi. Bedevi: "Evet falan zamandan bugüne kadar ne eritilmiş sadeyağ ne de zeytinyağı yedim ve ne de onu yiyen birini gördüm." dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, insanlar önceki müreffeh hayatına dönmeye başlamayana kadar et ve eritilmiş sadeyağ yemeyeceğine dair yemin

¹¹⁰ Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 295.

¹¹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/300.

¹¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/398; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/92.

¹¹³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/299.

¹¹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/290-291.

¹¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/297.

¹¹⁶ Hz. Ömer'in yanında bulunanlardan birinin aktardığına göre, halifenin kıtlık yılında boynunda bir kırbaçla Kâbe'yi tavaf ettiği ve halka "Ey insanlar! Bu kuraklığı üzerinizden kaldırıncaya kadar Allah'a dua edin" derdi. Bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/298.

¹¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/290.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 3/291.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/90.

136 | Abdulkerim Öner. Medine’de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer

etti.¹¹⁹ Bu dönemde genellikle yediği yemek, zeytinyağı ve sirkeye doğranmış ekme idi. Bu yemekten çoğu zaman da doymuyordu.¹²⁰

Kıtlık senesinde eritilmiş sadeyağ alabildiğine pahalandı. Zira piyasada eritilmiş sadeyağ bulmak oldukça zordu. Dolayısıyla insanların çoğu bu yağı yiyemiyorlardı. Halife de bunun için bu yağı kendisine yasakladı ve zeytinyağına talim etmek zorunda kaldı. Zeytinyağının acılığını ateşte kaynatmak suretinde gidermeye çalışır ve öyle yerdi. Sürekli zeytinyağı tükettiğinden karnı guruldaniyordu. O da “Guruldan guruldanabildiğin kadar! Vallahi insanların hali düzelinceye kadar bundan başkası yok.” derdi.¹²¹

Kıtlık yılı haricinde Hz. Ömer’in eritilmiş sadeyağı ve süt içtiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak kıtlık yılında bu tür yiyecekleri kendisine haram kıldı. Bundan dolayı rengi değişti ve solmaya başladı. Beyaz tenli olmasına rağmen renginin esmerleştiği aktarılmaktadır. Hatta öyle anlar yaşanmış ki halk, halifenin hayatından endişe etmeye başlamıştı. Şayet Allah, kıtlığı Müslümanların üzerinden kaldırmasaydı, halk, üzüntüsünden dolayı halifenin öleceğine kanaat getirmişti.¹²²

Hz. Ömer’in iki yemeği bir arada yemediği aktarılır. Anlatıldığına göre halifeye tereyağı ile etin bir arada olduğu bir yemek getirilmişti. Ancak Hz. Ömer, bunları yemekten kaçındı ve “Bunların her biri, ayrı birer katıktır. Allah’a kavuşuncaya kadar iki katığı bir arada yemeyeceğime karar verdim.” dedi.¹²³

Halifenin bazı gıdaları kendisine yasakladığı bir dönemde kölesi, pazardan kırk dirheme yağ ve süt satın almıştı. Halife “Sen oldukça aşırı gitmişsin ve bunları alabildiğine pahalı almışsın. Bunları al ve sadaka olarak halka dağıt. Ben israf sayılabilecek bir şeyi yemekten hoşlanmıyorum.” dedi ve ardından şunları ekledi: “Onlara gelen musibet bana da gelmeyecek olursa raiyyetimin durumuyla nasıl ilgilenme imkânı bulacağım.”¹²⁴

Halife, Allah katındaki sorumluluğunun bilincindeydi. Kendi nefesine tamamen hâkimdi. Sebepler dairesinde bütün tedbirlere başvuruyordu. Halkını düşünüyor bu amaçla hem Medine’de hem de kırsal yerlerde bulunan halkın durumunu tetkik ediyor ve gerekli yardımlarda bulunmaya çalışıyordu. Elinden gelen bütün gayreti sarf ettikten sonra kıtlığın insanların üzerinden kalkması için Allah’a yalvarıyordu. Bu amaçla namaz kılıyor, oruç tutuyor ve sürekli dua ediyordu.

Allah’ın halka bolluk verdiği zamana kadar ne bir oğlunun ve ne de bir eşinin evinde hiçbir şey tatmamış, hep halkla birlikte yemek yemiştir.¹²⁵ Hz. Ömer’in hanımlarından birinin aktardığına göre kıtlık yılında insanların hali düzelinceye kadar halife, hiçbir hanımına yaklaşmadı.¹²⁶ Kıtlık yılında, halifenin sırtında on altı yamalı bir izar ile dolaştığı, abası da beş karıştan ibaret olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁷

Suriye, Irak, İran ve Mısır gibi yerlerin yönetiminde bulunduğu Hz. Ömer, isterse Kayserler ve Kısralar gibi müreffeh bir hayat sürebilirdi. Zira söz konusu yerlerden Medine’ye bol miktarda gelir geliyordu. Ancak o öyle yapmadı ve son derece mütevazı bir hayat sürdürdü. Halktan farklı bir şekilde yaşamıyor ve son derece sıkıntılı bir hayatı tercih ediyordu. Öyle bir yaşamı tercih ediyordu ki halk bile kendisine gıpta ile bakıyordu.

¹¹⁹ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/291.

¹²⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7/90.

¹²¹ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Kitabü’z-zühd* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1999), 96.; İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/291-292.

¹²² İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/293, 400.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 7/90.

¹²³ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/297.

¹²⁴ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târih*, 2/396.

¹²⁵ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/295.

¹²⁶ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/293.

¹²⁷ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebir*, 3/298.

Sonuç

Kıtlık, umumi bir felaket olup hemen hemen her millet, bundan nasibini almıştır. İslam'dan önce Hicaz bölgesinde kıtlıklar yaşandığı gibi Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir zamanında da yaşanmıştır. Ancak Hz. Ömer'in döneminde yaşanan Remâde yılı ise bunların hepsinden daha fazla etkili olmuştur.

Hz. Ömer'in halifeliğinin 5 veya 6. yılında gerçekleşen ve yaklaşık olarak dokuz ay süren kıtlık, Medine ve çevresinde etkili olmuş, Müslümanların yaşadığı diğer beldelere sıçramamıştır.

Yağmurun yağmadığı ve toprağın kuruduğu bu dönemde bütün canlılar zarar görmüştür. Halkın elinde bulunan yiyecek maddeleri tükenmiş, insanlar karınlarını doyurmak amacıyla ellerine ne geçmişse yemek zorunda kalmışlardır. Kırsal yerlerde durum daha da kötüydü. Zira açlıktan dolayı birçok kişi hayatını kaybetmiştir.

Hz. Ömer, valilerine haber göndererek kıtlıktan dolayı halkın içine düştüğü durumu bildirdi ve yardım talebinde bulundu. Bunun akabinde valiler, Medine'ye yüklü miktarda yardım gönderdiler. Halife de gelen bu yardımları halka adil bir şekilde dağıttı. Böylece halk, kısmen de olsa rahat bir nefes aldı.

Hz. Ömer, gelen yardımları düzenli bir şekilde dağıtabilmek amacıyla Medine'nin çevresine gelip yerleşen halkın sayısını tespit etti. Daha sonra bunların her birine yiyecek alabilmeleri için karneler verildi. Ayrıca çeşitli nedenlerden dolayı Medine'ye gelemeyen ihtiyaç sahiplerine de yardımlar ulaştırıldı.

Yağmurlar yağıp kıtlık etkisini kaybedince Hz. Ömer, Medine'ye gelen halkı, memleketlerine geri gönderdi. Onlar, memleketlerine ulaşınca kadar da gerekli olan ihtiyaçlarını gidermeye çalıştı. Halk da kıtlık esnasında kendilerine yapılanları unutmadı ve halifeye teşekkür etti.

Hz. Ömer, kuraklık döneminde zekâta taalluk eden mallardan zekât almamıştır. Ancak kıtlık etkisini kaybedince iki yılın zekâtını beraber almıştır. Aynı şekilde zaruretten dolayı gayrimeşru yollarla karnını doyuran kişilere de had cezasını uygulamamıştır.

Hz. Ömer, kıtlık esnasında elinden gelen bütün gayreti sarf ettikten sonra yağmur duasına çıkmaya karar verdi. Yani fiili duasını yaptıktan sonra kavli duaya başvurdu. Bu amaçla halkı da yanına alarak yağmur duasına çıktı. Aynı şekilde valilerine de yağmur duasına çıkmaları gerektiğini bildiren bir mektup gönderdi. Yapılan dualar netice verdi. Medine ve çevresine bol miktarda yağmur yağdı.

Devlet başkanı olan Hz. Ömer, halktan farklı bir şey yemiyor zaman zaman onlardan daha kötü şartlarda besleniyordu. Kıtlık zamanı bitinceye kadar birçok defa halkın nefisini kendisine tercih ediyordu. Bu şekilde hareket etmek, halifenin sağlığını ciddi manada tehdit ediyordu. Bu şartlar, halifenin şahsıyla münhasır kalmıyor ailesine de etki ediyordu. Çünkü Hz. Ömer'in aile fertleri, diğer ailelere oranla daha sefalet içerisinde yaşıyorlardı.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Musned*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Kitabü'z-zühd*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Kısas-ı enbiya ve tevârih-i hulefâ*. çev. Metin Muhsin Bozkurt. 2 Cilt. İstanbul: Çile Yayınları, ts.
- Ahmet Şimşirgil-Ekrem Buğra Ekinci. *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*. İstanbul: KTB Yayınları, 2008.
- Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn*. 3 Cilt. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Algül, Hüseyin. "Mürre Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ocak 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Mürre-Seriyyesi>.
- Ali Muhammed Sallabi. *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. çev. Mehmet Akbaş. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Ateş, Süleyman. *Hız. Ömer*. 2 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud. *Ensâbu'l-eşraf*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekir el-Beyhakî Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa. *es-Sünenü'l-kubrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2003.
- Çubukçu, Asri. "Halime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ocak 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halime>.
- Demir Akgün, Sevim& Öztürk, Levent, "Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu", *Hız. Ömer ve Kıtlık (Âmü'r-Remâde) Yılı* (Sivas, 2018), 333-340.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî ed-. *el-Ma'ârif*. thk. Server Ukkâşe. Kâhire: Darü'l-Ma'ârif, ts.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed- Diyârbekrî. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli'l-enfesi nefis*. 2 Cilt Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Ebû Davud, Ebû Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-Âlemiye, 2009.
- Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam. *Kitâbü'l-emvâl*. thk. Dr. Muhammed Ammare. Beyrut: Darü's-Şuruk, 1989.
- Ebû Yusuf, Ya'kub b. İbrahim. *Kitâbü'l-harâc*. Beyrut: Darü'l Ma'rife, 1979.
- Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Raşidin Devri: (Dört Halife Dönemi)*. İstanbul: Kubbealtı, 2015.
- Halife b. Hayyât. *Târîhu Halife b. Hayyât*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osmân. *el-Musannef*. 7 Cilt Riyad: Dâru't-Tâc, 1989.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. çev. Âdem Âpak-İsmail Güler. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endülisî. *Cevâmiu's-sîretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*. Ed. Mehmet Azimli. çev. Harun Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 4 Cilt Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 1990.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, 1981.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin b. Kayyim el-Cevziyye. *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*. 6 Cilt Beyrut: Müessesetu'r- Risale, 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1990.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.
- İbnü'l-Esrî, İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ebi'l-Fida Abdullah Kadî. 11 Cilt. Beyrut: Darü'l Kütübî'l Alemiyye, 1987.
- Kallek, Cengiz. *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Kândehevi, Muhammed Yusuf. *Hız Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*. çev. Ahmet Muhtar Büyükcınar, Ahmet Ömer Tekin, Ömer Faruk Harman. 4 Cilt İstanbul: Kalem Yayınevi, 1977.
- Komiyon. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet*. İstanbul: Işık Yayınları, 2008.
- Mahmud Şakir. *Hız Adem'den Bugüne İslam Tarihi*. çev. Ferit Aydın. 8 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004.
- Makrizî, Takıyyuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Muhammed el-Makrizî. *İmtâu'l-esmâ'*. 15 Cilt Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.
- Muhammed Ebu Zehra. *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. çev. İbrahim Tüfekçi. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994.
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi: (Hayatı ve Faaliyeti)*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: 2 Cilt İmaj Yayınevi, 2003.
- Muslim, Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîh'u-Muslim*. Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006.
- Öner, Abdülkerim. *Beytül-mâl Devlet Hazinesi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Özaydın, Abdülkerim. "Câr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ocak 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/car--bureyke>.
- Özhazar, Hüseyin. *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer*. İstanbul: Tire kitap, 2016.
- Philip K. Hitti. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Sarıcık, Murat. *Hız Ali İlk Üç Halifeyle Kavga mıydı?* İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 31 Cilt Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Suyutî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyutî. *Târîhu'l-hulefâ*. Beyrut: Darü'l-Minhac, 2013.
- Şibli Nu'mani. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. çev. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Temîmî, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî et-. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbaru'l-hulefâ*. İskenderiye: Daru'l-İbn Haldûn, ts.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt Beyrut: Şeriketu'l-İlamî, 2010.
- Yakut, Ebu Abdullah b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu'cemü'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977.
- Yusuf el-Kardâvî. *İslam Hukukunda Zekât*. çev. İbrahim Sarmış. İstanbul: 2 Cilt Kayıhan Yayınları, 1984.